

การสื่อสารเรื่องความเป็นธรรม

ประเวศ วะสี

ความเป็นธรรมเป็นเรื่องสำคัญที่สุดของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติ การขาดความเป็นธรรมเป็นปัญหาที่สำคัญที่สุดของประเทศไทยและของโลก อันนำไปสู่ความรุนแรง ทั้งความรุนแรงอย่างเงียบ (Silent violence) และความรุนแรงอย่างโจ่งแจ้ง ฉะนั้น การที่สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ (สวส.) ไทยพีบีเอส พยายามรวบรวมแนวคิดและแนวทางเพื่อพัฒนารูปแบบรายการโทรทัศน์ด้านความเป็นธรรมในสังคม จึงเป็นเรื่องที่มีความสำคัญยิ่งนัก ควรแก่การอนุโมทนา

๑. จิตสำนึกและโครงสร้าง

สังคมไทยเป็นสังคมที่ขาดความเป็นธรรมมาช้านาน เป็นร้อยๆปี จนคนไทยคุ้นชินกับความไม่เป็นไปทั่วๆไป จนขาดจิตสำนึกแห่งความเป็นธรรม ฉะนั้นในการสื่อสารเพื่อความเป็นธรรมน่าจะต้องจับประเด็นเรื่องการขาดจิตสำนึกแห่งความเป็นธรรมขึ้นมาพิจารณาด้วยว่าเกิดขึ้นได้อย่างไรและจะแก้ไขอย่างไร

สังคมไทยเป็นสังคมอำนาจนิยมมาแต่โบราณ การคิดและทำเชิงอำนาจย่อมก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมขึ้นในพื้นที่ต่างๆของสังคม เช่น ในครอบครัว ในองค์กร และในสังคม ความสัมพันธ์เชิงอำนาจทำให้เกิดความสัมพันธ์ในแนวดิ่ง คือความสัมพันธ์ที่ขาดความเสมอภาค แต่เป็นความสัมพันธ์ระหว่างผู้มีอำนาจข้างบนกับผูไม่มีอำนาจข้างล่าง สังคมนแนวดิ่ง (Vertical society) กำหนดพฤติกรรมของคนในสังคม ทั้งคนที่มีอำนาจและคนไม่มีอำนาจ คือคนมีอำนาจข้างบนจะเอาเปรียบคนข้างล่าง จะโกงและคอร์รัปชั่นได้ง่าย คนข้างล่างจะถูกบีบ

คั้นทำให้มีพฤติกรรมเบี่ยงเบนต่างๆ เช่น การเฉื่อยงาน การขโมยของหลวง การไม่รักอะไรที่เป็นของส่วนรวมการนินทาว่าร้าย การออกใบปลิว การแทงข้างหลัง การแสวงหาความอุปถัมภ์จากผู้มีอำนาจ สังคมใดที่เป็นสังคมทางดิ่ง เศรษฐกิจจะไม่ดี การเมืองจะไม่ดี และศีลธรรมจะไม่ดี ต่อให้เคร่งศาสนา ศีลธรรมก็ไม่ดี นี้จะช่วยอธิบายปรากฏการณ์ในสังคมไทยที่เป็นสังคมพุทธ และพุทธศาสนาก็เป็นของดี แต่มีความเสื่อมเสียทางศีลธรรมเต็มไปหมด เพราะสังคมไทยเป็นสังคมทางดิ่ง พุทธศาสนานิยมทางราบ แต่เมื่อเข้ามาในประเทศไทยที่เป็นสังคมทางดิ่ง ก็ถูกความเป็นทางดิ่งเข้าครอบงำ สถาบันควรศึกษาเรื่องคุณสมบัติของสังคมทางราบกับสังคมทางดิ่ง ซึ่งมีการวิจัยอยู่มากในโลก แล้วนำมาหาทางสื่อสารถึงสาเหตุของการขาดความเป็นธรรม

โครงสร้างอำนาจต่างๆ ในสังคมไทย ล้วนขาดความเป็นธรรม เช่น โครงสร้างการปกครอง โครงสร้างระบบราชการ โครงสร้างระบบความยุติธรรม โครงสร้างการจัดสรรทรัพยากร โครงสร้างระบบภาษีอากร โครงสร้างระบบการศึกษา โครงสร้างอำนาจอันไม่เป็นธรรม ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมเต็มไปหมด แต่คนไทยขาดความเข้าใจเชิงโครงสร้าง มักคิดเป็นเรื่องบุญกรรมของปัจเจกบุคคลหรือแต่ชาติปางก่อน จึงแก้ไขความไม่เป็นธรรมไม่ได้ สถาบันควรศึกษาปัญหาโครงสร้างและวิธีคิดของคนไทย

๒. ศีลธรรมพื้นฐานของสังคม คือ การเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์
ของคนทุกคนอย่างเท่าเทียมกัน โดยเฉพาะของคนเล็กคนน้อย คนยากจน ศีลธรรมพื้นฐานนี้เป็นรากฐานของสิ่งดีงามทั้งปวง เช่น ประชาธิปไตย การเคารพสิทธิมนุษยชน ความยุติธรรม ความเป็นธรรม

แต่สังคมไทยขาดศีลธรรมพื้นฐานของการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ เพราะเป็นสังคมอำนาจนิยมที่มีโครงสร้างทางดิ่ง ราษฎรทั่วไปไม่มีศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ โดยไม่รู้ตัว การศึกษาทุกระดับเป็นเครื่องทำลายศีลธรรมนี้เพราะเอาความรู้ในตำราเป็นตัวตั้งไม่เคารพความรู้ในตัวคน ถ้าเคารพแต่ความรู้ในตำราส่วนน้อยเท่านั้นที่จะมีเกียรติ คนส่วนใหญ่จะไม่มีเกียรติ แต่ถ้าเคารพความรู้ในตัวคน คนทั้งหมดจะมีเกียรติ เพราะทุกคนมีความรู้ใน

ตัวที่ได้มาจากการทำงานและประสบการณ์ชีวิต นักเรียนเมื่อเข้าโรงเรียนก็จะรู้สึกว่ สถาบันมีเกียรติ ชาวบ้านไม่มีเกียรติ นั่นแหละคือการทำให้อาการเคารพศักดิ์ศรีและคุณค่าความเป็นมนุษย์ของชาวบ้าน

อย่าว่าแต่ข้าราชการไม่เคารพศักดิ์ศรีของราษฎร และการโฆษณาที่ไม่คำนึงถึงศักดิ์ศรีความเป็นมนุษย์ของผู้ฟังผู้ดูเลย แม้แต่พ่อแม่ก็ไม่เคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของลูก ครูไม่เคารพความเป็นคนของนักเรียน นายจ้างไม่เคารพความเป็นคนของลูกจ้าง ยังมีคำถามว่าหมอเคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของคนไข้ว่าเสมอกับตนหรือเปล่า

ถ้ามีการเคารพศักดิ์ศรีความเป็นคนของกันและกันจะเกิดความสัมพันธ์ใหม่ ที่ให้ความสุขและความสร้างสรรค์ เกิดการเรียนรู้จากกันและกันอย่างมหาศาล พ่อแม่ก็เรียนรู้จากลูกได้ ครูเรียนรู้จากนักเรียนได้ นายจ้างก็เรียนรู้จากลูกจ้างได้ หมอก็เรียนรู้จากคนไข้ได้ ทุกคนจะฉลาดขึ้นหมดจากความสัมพันธ์ที่เท่าเทียมกัน ความสัมพันธ์เชิงอำนาจเป็นทุกข์สัมพันธ์และทำให้เกิดความโง่เขลา สัมพันธภาพเชิงอำนาจกับการเรียนรู้จะเป็นปฏิภาคกัน

๓ . ความเหลื่อมล้ำที่มากเกินสะท้อนการขาดความเป็นธรรม ความเหลื่อมล้ำเป็น

ปัญหาใหญ่ของไทยและของโลก ความเหลื่อมล้ำมีหลายมิติที่ทับซ้อนกัน เช่น ความเหลื่อมล้ำทางศักดิ์ศรีของความเป็นมนุษย์ความเหลื่อมล้ำทางอำนาจ ความเหลื่อมล้ำทางสิทธิ ความเหลื่อมล้ำทางเศรษฐกิจ

ในทางสากล นักระบาดวิทยาชาวอังกฤษ ๒ คน ชื่อ Wilkison กับ Pickett ได้สำรวจความเหลื่อมล้ำทางรายได้ของประเทศที่พัฒนาแล้วทั่วโลก พบว่ามีความสัมพันธ์กับปัญหาทางสุขภาพและปัญหาทางสังคม คือประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำมากจะมีปัญหามาก เช่น อัตราตายในทารก อายุขัยของประชากร การตั้งครรรภ์ในวัยรุ่น ปัญหาสุขภาพจิต อาชญากรรม ยาเสพติด ความรุนแรง ประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำมากที่สุด คือ สหรัฐอเมริกา รองลงมาคืออังกฤษ ประเทศที่มีความเหลื่อมล้ำน้อยที่สุดคือญี่ปุ่น ถัดไปคือกลุ่มสแกนดิเนเวีย (จากหนังสือชื่อ The Spirit Level) โจเซฟ สติกลิตซ์ นักเศรษฐศาสตร์ที่ได้รับรางวัลโนเบลของอเมริกากล่าวว่าในอเมริกา การพัฒนาเป็นประโยชน์ต่อคน ๑% เท่านั้น คน

ยากคนจนไม่ได้ประโยชน์เลย แต่กลับเลวลงไปอีก (จากหนังสือ The Price of Inequality) สหรัฐอเมริกาและอังกฤษ เป็นต้นแบบของเสรีภาพและประชาธิปไตย แต่เสรีภาพและประชาธิปไตยเท่านั้นก็ยังไม่เป็นประกันความเป็นธรรม ประเทศญี่ปุ่นที่มีความเหลื่อมล้ำน้อยที่สุดนั้น ทำให้โครงสร้างรายได้ว่าคนญี่ปุ่นมีรายได้ไม่ต่างกันมากนัก ประเทศทางสแกนดิเนเวีย เน้นการเก็บภาษีสูง เพื่อนำไปจัดสวัสดิการสังคมเพื่อลดช่องว่าง ประเทศไทยนั้นขึ้นชื่อว่ามีค่าเหลื่อมล้ำสูงเป็นที่หนึ่งหรือที่สองในเอเชีย

ทางสถานีโทรทัศน์ คอรัลมีรายการที่กระตุ้นให้นักวิชาการทำการวิจัยสภาพและขนาดของความเหลื่อมล้ำ ทั้งในประเทศและต่างประเทศ แล้วนำเสนอต่อสาธารณะให้เข้าใจเรื่องการขาดความเป็นธรรม และตัวอย่างของประเทศที่มีความเป็นธรรมมากกว่าเรา

๔. ความเป็นธรรมหรือไม่เป็นธรรม จากครรภ์มารดาจนถึงเชิงตะกอน อาจารย์ป่วย

อึ้งภากรณ์ ได้เขียนเรื่อง “จากครรภ์มารดาจนถึงเชิงตะกอน” เพื่อแสดงสภาพชีวิตอันเป็นธรรมที่พึงปรารถนา ถ้าเอาความเป็นธรรมเข้าจับบนเส้นทางชีวิตของประชาชนก็อาจพบความไม่เป็นธรรมตั้งแต่ครรภ์มารดาจนถึงเชิงตะกอน เช่น

เด็กที่อยู่ในครรภ์แม่ที่ยากจนเกินได้รับโภชนาการไม่เพียงพอ กระทบระบบชีววิทยาของเด็กตัวอ่อนที่ส่งผลต่อชีวิตของเขาต่อไปเมื่อเขาอายุ ๔๐-๕๐ ปี เช่น เป็นโรคหัวใจ โรคเบาหวาน โรคมะเร็ง เด็กในครรภ์ควรจะมีสิทธิที่จะมีชีวิตที่สมประกอบ

อัตราตายในทารกระหว่างคนจนกับคนรวยต่างกันถึง ๓ เท่า ถ้าจะเอาความเป็นธรรมเข้าจับในเรื่องของความตาย ก็จะพบความไม่เป็นธรรมอื่นๆอีก เช่น คนจนตายจากอุบัติเหตุมากกว่า ตายจากโรคที่ไม่ควรเป็นไม่ควรตาย แต่เขาตายเพราะเขาจนเกิน คนที่ตายเพราะความจนและความอยุติธรรมในสังคมนั้นมีจำนวนมากกว่าที่ตายในสงครามหลายเท่า จึงมีผู้เรียกร้องความยากจนและความอยุติธรรมในสังคมว่าเป็นความรุนแรงอย่างเงียบ (Silent violence)

ชีวิตมนุษย์มีค่ายิ่งและมีศักดิ์ศรี สุขภาพและความตายไม่ควรจะต้องมาขึ้นกับเงินและราคาในตลาด แต่ควรจะเป็นสิทธิของคนทุกคนที่จะมีชีวิตที่มีคุณภาพ

มีรายงานสถิติตัวเลขต่างๆเกี่ยวกับประชากร แต่ยังคงขาดการเอาความเป็นธรรมเข้าวิเคราะห์ สถานีควรรกระตุ้นนักวิชาการให้นำเรื่องความเป็นธรรมเข้าวิเคราะห์เรื่องต่างๆในชีวิต จะได้ก่อให้เกิดจิตสำนึกเรื่องความเป็นธรรมและนโยบาย

ถ้าเราเดินไปตามถนนก็จะเห็นความไม่เป็นธรรมต่างๆ เช่น การให้ความสำคัญกับทางรถยนต์มากกว่าทางคนเดิน ในต่างประเทศบางแห่งทางคนเดินกว้างกว่าถนนที่รถยนต์วิ่ง เพราะถือว่าคนต้องมาก่อน ทำให้รถยนต์ไม่ค่อยหยุดรอให้คนข้ามถนน ทำให้ตำรวจจับแต่ยวดยานของคนจน เช่น แท็กซี่และมอเตอร์ไซด์ แต่ไม่ค่อยยกโทษจับคนขับรถเบนซ์ คนรวยขับรถชนคนตายก็ไม่ค่อยจะต้องถูกลงโทษหนัก ในระบบความยุติธรรมของรัฐที่ตำรวจจับ อัยการส่งฟ้อง ศาลตัดสิน คนจนยากที่จะเข้าถึงความยุติธรรม เพราะทำงานเต็มทีก็จะไม่พอกินอยู่แล้ว จะเอาเงินเอาเวลาที่ไหนไปสู้คดี มีคดีของชาวไร่ชาวนาที่อยู่มานานถูกดำเนินคดีและตัดสินจำคุกด้วยข้อหาบุกรุกที่ดินของตัวเองก็มี เพราะการสมคบคิดระหว่างนายทุนกับเจ้าหน้าที่ของรัฐ

เมื่ออำนาจขนาดใหญ่ของรัฐกับของทุนเข้าไปทำโครงการขนาดใหญ่ เช่น ทำเขื่อน ทำโรงไฟฟ้า ทำเหมือง ก็กระทบชีวิตและการทำมาหากินของชาวบ้าน หลายเรื่องสร้างปัญหาสิ่งแวดล้อม เช่น ปล่อยสารพิษไว้ เป็นอันตรายต่อสุขภาพของชาวบ้าน และต่อสุขภาพของคนเมืองด้วยเพราะบริโภคอาหารที่ผลิตมาจากแหล่งปนเปื้อนด้วยสารพิษ ชาวบ้านตัวเล็ก ไม่มีทางต่อสู้กับอำนาจอันมหาศาลของรัฐและของทุนขนาดใหญ่ ขณะเดียวกันมหาวิทยาลัย ที่ควรจะเป็นพลังของความถูกต้องก็ยังไม่มาสนใจความเดือดร้อนแสนสาหัสที่ชาวบ้านต้องเผชิญ เพราะระบบการศึกษาไทยเป็นระบบที่อยู่นอกสังคม ไม่รู้ร้อนรู้หนาวไม่ร่วมทุกข์ร่วมสุขไม่ร่วมแก้ปัญหาถ้าระบบการศึกษาเป็นระบบในสังคมประเทศจะมีพลังเพื่อความไม่เป็นธรรมเพิ่มขึ้นอย่างมหาศาล

ทิศทางการพัฒนาของประเทศได้ก่อให้เกิดความไม่เป็นธรรมขนาดใหญ่ขึ้น ประเทศไทยมีเนื้อที่ ๓๒๑ ล้านไร่ เมื่อ ๕๐ ปี ก่อนยังมีเนื้อที่เป็นป่ากว่า ๒๒๐ ล้านไร่ หรือกว่า ๖๐ % ของพื้นที่ประเทศ ทำให้รักษาสมดุลของธรรมชาติ แต่บัดนี้ป่าไม้ของเราหมดไปเหลือเพียง ๒๐ กว่า % ของพื้นที่ เพราะการให้สัมปทานป่าไม้ เพราะการลักลอบตัดไม้ แต่ที่สำคัญคือ

การที่รัฐสนับสนุนการปลูกพืชเชิงเดี่ยว เช่น ข้าวอย่างเดียว อ้อยอย่างเดียว ปออย่างเดียว มันสำปะหลังอย่างเดียว ทำให้มีการโค่นป่าซึ่งมีความหลากหลายทางชีวภาพมาเป็นปลูกพืชเชิงเดี่ยวเหล่านี้สุดลูกหูลูกตา การที่ป่าหมดไปและการปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้เกษตรกรจนลงหมดทั้งประเทศ เพราะป่าเป็นซูปเปอร์มาร์เก็ตของคนจน และการเปลี่ยนจากเกษตรผสมผสานที่มีกินมาใช้มาปลูกพืชเชิงเดี่ยวทำให้เกษตรกรต้องพึ่งการตลาดที่เขาต้องขาดทุนคืออะไรที่เกษตรกรขายจะถูกกดราคา อะไรที่เกษตรกรซื้อจะแพง อาชีพขายถูกซื้อแพงต้องขาดทุนแน่ๆ เกษตรกรจึงหมดเนื้อหมดตัว ขายไร่ขายนา ขายแม้กระทั่งลูกสาวมาเป็นโสเภณีในเมือง เกษตรกรกลายเป็นผู้ใช้แรงงานในเมือง เป็นคนจนเมืองที่ขาดคุณภาพและความมั่นคงชีวิต การที่มีป่าไม้ไม่พอก็ทำให้ฤดูฝนน้ำท่วมมากขึ้นทุกที ฤดูแล้ง น้ำตามต้นน้ำลำธารก็เหือดแห้ง การขาดความสมดุลของธรรมชาติกระทบชีวิตและเศรษฐกิจของประชาชนอย่างมหาดศาล

นี่ก็เป็นตัวอย่างความไม่เป็นธรรมที่เกิดจากนโยบายของรัฐซึ่งยังมีอีกมาก

ความไม่เป็นธรรมบางอย่างก็ซับซ้อนและเข้าใจยาก เช่น เรื่องการเงินการคลังของประเทศ รายได้ส่วนใหญ่ของประเทศมาจากภาษีทางอ้อม ซึ่งหมายถึงประชาชนทั่วประเทศ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนยากจนเป็นผู้ออก จากการจับจ่ายใช้สอยในการดำรงชีวิต คือการซื้อสินค้าต่างๆ มหาวิทยาลัยได้รับงบประมาณจากรัฐบาล ก็ต้องถือว่าเป็นเงินมาจากคนจนเป็นส่วนใหญ่ แต่ลูกคนจนมีโอกาสเข้าศึกษาในมหาวิทยาลัยได้น้อยกว่าลูกคนรวย เพราะระบบการสอบแข่งขันและการติว ทำให้ระบบมหาวิทยาลัยเป็นการที่คนจนอดทนให้คนรวยมาเรียน นี่ก็เป็นความไม่เป็นธรรมที่ซับซ้อนที่ยากที่จะเข้าใจ

ในประเทศฝรั่งเศสเขามีกฎหมายห้ามสอบเอ็นท์

เพราะเขาถือว่าเป็นสิทธิ์ของคนฝรั่งเศสที่จะเข้าเรียน จะเอาความไม่มีเงินหรือความไม่เก่งมากีดกันไม่ได้

เรามีระบบการสอบคัดเลือกกันอย่างแพร่หลาย จนกระทั่งแม้จะเข้าโรงเรียนอนุบาลเราก็นั่นชินจนไม่ได้หยุดคิดว่ามันเป็นธรรมหรือไม่ เช่นใครอยู่ในฐานะที่ได้เปรียบใคร และทำไมคนไม่เก่งจึงไม่ให้เขาเข้าเรียน บางประเทศ เขาก็ไม่ได้คิดเหมือนกับเรา

ที่ประเทศญี่ปุ่นเขาไม่ได้ตีราคาเงินเดือน ตามปริญญาเหมือนกับเรา คนได้ปริญญา หรือไม่ได้ปริญญา ก็เงินเดือนพอ ๆ กัน เขาเอาความเป็นคนเป็นตัวตั้งไม่ได้เอาปริญญา ประเทศญี่ปุ่นจึงมีความเหลื่อมล้ำน้อยที่สุดในโลก

ที่ยกตัวอย่างข้างบน พอจะให้เห็นว่าความไม่เป็นธรรมมีอยู่ทั่วไปในแผ่นดิน ประเภทต่าง ๆ ทั้งเล็กและใหญ่ ทั้งที่เกิดจากบังเอิญและโดยโครงสร้าง สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะ จะไม่สามารถตามไปเข้าใจความไม่เป็นธรรมอันมากมายมหาศาลได้ด้วยตนเอง จึงควรหาทางกระตุ้นให้มหาวิทยาลัยต่าง ๆ ทำการวิจัยเรื่องความไม่เป็นธรรมกันให้มาก

๕. ความเป็นธรรมในชุมชน ในขณะที่ในสังคมใหญ่หรือสังคมข้างบนขาดความเป็น

ธรรม เพราะไม่ได้เอาการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้งในชุมชนที่เข้มแข็งมีความเป็นธรรม เพราะชุมชนเอาการอยู่ร่วมกันเป็นตัวตั้ง ไม่ได้เอาอำนาจหรือการแสดงกำไรสูงสุดเป็นตัวตั้ง ขณะนี้กำลังมีการรื้อฟื้นชุมชนเข้มแข็งขึ้นมาใหม่ และมีจำนวนมากขึ้นเรื่อย ๆ หลายชุมชน เช่น ที่ตำบลหัวงัม อำเภอพาน จังหวัดเชียงราย หรือตำบลหนองสาหร่าย อำเภอพนมทวน จังหวัดกาญจนบุรี อะไรที่ว่าดีเขาทำหมดทุกอย่าง ทั้งเศรษฐกิจ สังคม สิ่งแวดล้อม เขาดูแลผู้สูงอายุ หมดทุกคน การทำความดีก็เป็นเครดิตใช้กู้เงินจากสถาบันการเงินของชุมชนได้ ผู้นำชุมชนท้องถิ่นและองค์กรที่สนับสนุนต่าง ๆ พยายามขยายพื้นที่แห่งความดีให้ขยายออกไป เป้าหมายของเขาคือให้ความดีเกิดขึ้นเต็มแผ่นดิน

พื้นที่แห่งความเป็นธรรมก็เป็นสิ่งที่สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะควรทำความเข้าใจ และนำมาสื่อสารให้รับทราบกันอย่างแพร่หลาย

๖. การสื่อสารเรื่องความเป็นธรรม การอยู่ร่วมกันด้วยความเป็นธรรม เป็นเรื่อง

สำคัญที่สุดของมนุษยชาติ และเป็นเรื่องของความเจริญสูงสุด แม้มนุษย์จะเก่งเรื่องต่างๆ แต่ ถ้าไม่เป็นไปเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรม ก็ยังนับว่าไม่เจริญจริง นวัตกรรมทางเทคโนโลยีหลายอย่างยิ่งเพิ่มความเหลื่อมล้ำ นวัตกรรมทางสังคมเพื่อการอยู่ร่วมกันอย่างเป็นธรรมจึงสำคัญมากกว่า ขณะนี้ช่องทางการสื่อสารมีมากและจะมากขึ้นเรื่อยๆ อย่าง

รวดเร็ว ฉะนั้น สารที่มีเสน่ห์และสร้างจิตสำนึกเรื่องความเป็นธรรมจึงมีความสำคัญยิ่ง สถาบันวิชาการสื่อสารสาธารณะไทยพีบีเอส ไม่ควรจำกัดตัวเองอยู่เฉพาะที่สถาบันและที่สถานี ไทยพีบีเอส ควรจะใช้สถานะพิเศษของตัวเองประสานนักวิชาการ องค์กรและสถาบันอื่น ให้ เกิดกลุ่มก้อนและเครือข่ายของบุคคลและองค์กรที่ทำงานการสื่อสารเรื่องความเป็นธรรม อย่างเข้มแข็งและต่อเนื่อง

นักการสื่อสารคงจะเข้าใจดีอยู่แล้วว่าการสื่อสารคงต้องใช้ทุกรูปแบบ รวมทั้งศิลปะ และการแสดง ถ้ามีมหากาพย์ที่คนอ่านกันทั่วประเทศ และนำไปทำละคร และภาพยนตร์ที่คน รับดูรับชมและมีผลซึมลึกเข้าไปถึงความรู้สึกนึกคิดจิตวิญญาณของผู้คนจำนวนมาก แผ่นดิน ที่มีธรรมครองก็คงเกิดขึ้นได้จริง

ขออนุโมทนาและอวยพรให้ประสบความสำเร็จ
